

De rol van het Internationaal Strafhof in het voorkomen van internationale misdrijven door middel van tijdige interventie

De rol van het Internationaal Strafhof in het voorkomen van internationale misdrijven door middel van tijdige interventie

Van de humanitaire interventie-doctrine en ex post facto tribunalen naar de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen en de preventieve rol van het Internationaal Strafhof

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Internationaal straf(proces)recht aan de Universiteit Utrecht op 18 oktober 2010

door

Dr. Hector Olásolo

Published, sold and distributed by Eleven International Publishing

P.O. Box 85576
2508 CG The Hague
The Netherlands
Tel.: +31 70 33 070 33
Fax: +31 70 33 070 30
e-mail: sales@budh.nl
www.elevenpub.com

Sold and distributed in USA and Canada

International Specialized Book Services
920 NE 58th Avenue, Suite 300
Portland, OR 97213-3786, USA
Tel: 1-800-944-6190 (toll-free)
Fax: +1 503 280-8832
orders@isbs.com
www.isbs.com

Eleven International Publishing is an imprint of Boom uitgevers Den Haag.

Cover photograph: ICC-CPI2006_49 031©ICC-CPI Hans Hordijk
Lay-out: Wieneke Matthijsse

ISBN 978-94-90947-40-8
© 2011 H. Olásolo | Eleven International Publishing

This publication is protected by international copyright law.
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

Printed in The Netherlands

*Mijnheer de rector magnificus,*¹

De gewelddadige geschiedenis van de twintigste eeuw heeft jammerlijk blijk gegeven van het collectieve onvermogen van internationale instituties en het ernstige falen van individuele staten om te voldoen aan hun meest basale en meest dwingende verantwoordelijkheden.² Vanwege de grote en langdurige kosten voor een maatschappij die te maken krijgt met ernstige internationale misdrijven ('atrocities'),³ wordt het versterken van de mogelijkheid tot preventieve actie uiterst relevant.⁴ Dit komt tot uiting in de opkomende notie van de 'verantwoordelijkheid om te beschermen'.⁵

In deze rede bespreek ik de rol van het Internationaal Strafhof bij de implementatie van de notie van de 'verantwoordelijkheid om te beschermen'. Het gaat hierbij om andere instrumenten dan die welke betrekking hebben op het tegengaan van straffeloosheid van reeds gepleegde misdaden.

I Humanitaire interventie-doctrine en de verantwoordelijkheid om te beschermen

In de jaren negentig zijn verschillende internationale tribunalen met jurisdictie over reeds gepleegde internationale misdrijven opgericht door de Ver-

1 De auteur bedankt Gordon Brandt en Margaret Wichmann voor hun wetgeving-, jurisprudentie- en literatuuronderzoek. Ook is de auteur veel dank verschuldigd aan dr. Annemarieke Beijer, Wouter de Zanger en Wieneke Matthijssse, collega's bij het Willem Pompe Instituut, voor het vertalen en redigeren van deze tekst. Deze tekst bevat de mening van de auteur, welke niet noodzakelijkerwijs overeenkomt met die van het Internationaal straffhof, het Joegoslaviëtribunaal, de Verenigde Naties in het algemeen of de Spaanse overheid.

2 Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (AVVN), 'Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General' (12 januari 2009), UN Doc A/63/677 paragrafen 5 en 6. Hierna AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen.

3 Onder de term 'atrocities' versta ik hier: genocide, misdrijven tegen de menselijkheid waaronder etnische zuivering, en oorlogsmisdrijven. Zie D. Scheffer, 'Atrocities Crimes Framing the Responsibility to Protect', *Case Western Reserve Journal of International Law* 2007-2008, p. 111-136 [hierna: Scheffer, Atrocities Crimes], p. 117. Zie ook D. Scheffer, 'Genocide and Atrocities Crimes', *Genocide Studies and Prevention* 2006, 238-239. Noot van de vertaler: De oorspronkelijke tekst van Olásolo spreekt over 'atrocities'. Vanwege het ontbreken van een adequate Nederlandse term is ervoor gekozen om de term 'atrocities' te vertalen met 'internationale misdrijven'.

4 Zoals benadrukt in overweging 32 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2): '[t]he difference between the two paths can amount to the choice between national potential preserved or destroyed.'

5 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), p. 2 en overwegingen 1-10.

enigde Naties (VN), of onder directe invloed van de Verenigde Naties.⁶ Deze tribunalen worden gekenmerkt door hun primaat over nationale jurisdicties, hun tijdelijkheid en de beperking van hun jurisdictie tot een specifieke crisissituatie, zoals het uiteenvallen van het voormalig Joegoslavië of de genocide in Rwanda.⁷ Zoals uitgelegd door Leila Sadat en Michael Scharf waren zij onderdeel van een grotere VN-strategie met betrekking tot situaties na afloop van het conflict en was hun primaire doel om verzoening te faciliteren.⁸

Het was niet te verdedigen dat enerzijds de basis voor juridisch ingrijpen werd uitgebreid terwijl anderzijds werd vastgehouden aan een mondiaal systeem dat internationale misdrijven tolereerde door niet in te grijpen.⁹ Als gevolg hiervan werden in de jaren negentig ook de grootste ontwikkelingen in de humanitaire interventie-doctrine bewerkstelligd en werd deze doctrine toegepast in situaties als die in Somalië in 1993 en Kosovo in 1999.¹⁰

De humanitaire interventie-doctrine is gebaseerd op de beginselen van soevereiniteit en verantwoordelijkheid, welke kunnen worden teruggevoerd op Francisco de Vitoria en Bartolomé de las Casas. Hun ideeën hebben in 1542 geleid tot de 'New Laws of the Indies' die, voor het eerst in de koloniale geschiedenis van Europa, de slavernij van inboorlingen afschaften.¹¹ In

-
- 6 A. Cassese, 'From Nuremberg to Rome: International Military Tribunals to the International Criminal Court', in: A. Cassese et al. (red.), *The Rome Statute to the International Criminal Court, Vol I*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 10-17.
- 7 R. Cryer et al., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 102-117 [hierna: Cryer, An Introduction].
- 8 L. Sadat, 'The Legacy of the ICTY: The International Criminal Court', *New England Law Review* 2003, p. 1073; en M. Scharf en V. Morris, *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Vol I*, Irvington-on-Hudson, NY: Transnational Publishers, 1995, p. 17-36. Zie ook: Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of the Security Council Resolution 808(1993), (3 mei 1993) S/25704; Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 5 of Security Council resolution 955 (1994) (13 februari 1995) s/1995/134.
- 9 International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), 'The Responsibility to Protect' (december 2001), <www.iciss.ca/pdf/Commission-Report.pdf> [hierna: ICISS Report]. Zie ook: Scheffer, Atrocity Crimes (voetnoot 3), p. 117.
- 10 Zie in het algemeen: A. Hehir, *Humanitarian Intervention: an Introduction*, Londen: Palgrave Macmillan, 2010. Voor een specifieke beschouwing over de humanitaire interventie in Kosovo: zie p. 201-220 van hetzelfde boek. Voor een specifieke beschouwing over de humanitaire interventie in Somalië, zie: F. Teson, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, Ardsley: Transnational Publishers, 2005, p. 298 [hierna: Teson, *Humanitarian Intervention*].
- 11 De ideeën van Francisco de Vitoria (1483/1486-1546) en Bartolomé de las Casas (1485-1566) hebben geleid tot wetgeving inzake de goede behandeling en bescherming van de indianen. Deze wetten werden opgesteld om de uitbuiting van de oorspronkelijke bevolking van Amerika door grootgrondbezitters (*Encomenderos*) tegen te gaan. Dit gebeurde door middel van een sterke beperking van de macht en heerschappij van de grondeigenaren. Francisco de Vitoria heeft zijn ideeën over legitieme soevereine macht geëxtrapoleerd naar het internationale niveau. Volgens hem dienden niet alleen in de relaties tussen individuele staten de universele rechten gerespecteerd te worden, maar was er ook een algemeen (bovenstatelijk) belang dat superieur was aan het belang van elke staat. Dientengevolge dienden relaties tussen staten niet meer beheerst te worden door machtsuitoefening, maar door recht en rechtvaardigheid. Voor de vertaling van fragmenten van Vitoria's werk *De Indis* (1532) en *De Jure belli Hispanorum in barbaros* (1532) zie zijn postume werk getiteld *Relectiones Theologicae*, bewerkt door James Brown Scott, Oceana Publications,

de vroege zeventiende eeuw onderstreepte de Jezuiet Francisco Suarez, een vooraanstaand vertegenwoordiger van de School van Salamanca,¹² dat politieke macht voortkomt uit de consensus van de wil van vrije personen en dat het volk dus het recht heeft om machthebbers niet te gehoorzamen en zelfs om een onrechtvaardige regering omver te werpen.¹³ Vervolgens ontwikkelden Hugo de Groot,¹⁴ John Locke¹⁵ en de achttiende-eeuwse aanhangers van de contracttheorie de notie van soevereiniteit als verantwoordelijkheid zoals we die nu kennen.

De humanitaire interventie-doctrine, die gebaseerd is op deze veronderstelling en die voor het eerst werd geformuleerd door Hersch Lauterpacht in de onmiddellijke nasleep van de Tweede Wereldoorlog,¹⁶ rechtvaardigt een

-
1917. Ze werden opnieuw gedrukt door het Carnegie Instituut in Washington in 1964 met de bewerking van Ernest Nys, die Vitoria's invloed op Hugo de Groot benadrukt. Zie ook B. De las Casas, *Brevisima relación de la destrucción de las Indias (A Short Account of the Destruction of the Indies)*, vertaald door Nigel Griffin, Londen: Penguin Classics, 1999. Dit is de vertaalde versie van het werk van De las Casas uit 1542. Na de goedkeuring van de 'New Laws' in 1542 werd er in de Spaanse stad Valladolid in 1550 en 1551 een debat gehouden over de behandeling van de inboorlingen van de Indiën. Twee kampen konden worden onderscheiden. Aan de ene kant beargumenteerde Bartolomé de las Casas, priester van de orde der Dominicanen en de Bisschop van Chiapas, dat de indianen vrije mensen waren in de natuurlijke orde, en dat zij, volgens de katholieke theologie, dezelfde behandeling als anderen verdienden. Aan de andere kant stelde mede-Dominicaan Juan Ginés Sepúlveda dat de indianen van nature slaven waren, en dat het in lijn met de katholieke theologie en het natuurrecht was om hen te onderwerpen aan slavernij en dienstbaarheid. De 'New Laws' werden behouden na de overwinning van De las Casas' standpunt. Zie A. Losada, *The Controversy between Sepúlveda and Las Casas in the Junta of Valladolid*, DeKalb: Northern Illinois University Press, 1971, p. 280-282. Zie ook B. Keen, *The Legacy of Bartolomé de Las Casas*, Boulder: Westview Press, 1998, p. 57-69; D.A. Brading, *The First America: the Spanish Monarchy, Creole Patriots, and the Liberal State 1492-1867*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 80-88; A. Padgen, *The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982, p. 109; J. Crow, *The Epic of Latin America*, Berkeley: University of California Press, 1992.
- 12 De meest vooraanstaande leden van de School van Salamanca waren Francisco de Vitoria (1486-1546), Domingo de Soto (1494-1560), Martín de Azpilicueta (1491-1486), Tomás de Mercado (1525-1575) en Francisco Suarez (1548-1617).
- 13 Zie in het bijzonder F. Suárez (vertaald door G.L. Williams en H. Davis), 'Defensio Fidei Catholicae adversus Anglicanae sectae errores (The Defense of the Catholic Faith against the Errors of the Anglican)' (1613), in: F. Suárez, *Selections from three works of Francisco Suárez, S.J.: De legibus, ac deo legislatore, 1612; Defensio fidei catholicae, et apostolicae adversus anglicanae sectae errores, 1613; De triplici virtute theologica, fide, spe, et charitate, 1621*, Londen/Oxford: Clarendon Press, 1944.
- 14 Dit idee is terug te vinden in De Groots idee van 'dingen die publiek en eigen aan alle mensen zijn'. Zie Hugo de Groot (vertaald door R. Magoffin), *De Mare Liberum (1609)*, New York: Oxford University Press, 1916, p. 22-44; Hugo de Groot (vertaald door F. Kelsey), *Dejure Belli AC Pacis* boek II (1625), Gloucestershire: Clarendon Press, 1925, hoofdstuk 2; zie in het algemeen: H. Lauterpacht, 'The Grotian Tradition in International Law', *British Yearbook of International Law* 1946, p. 27.
- 15 Zie bijvoorbeeld, J. Locke 'The Second Treatise of Government' (1690), in: P. Laslet (red.), *Two Treatises of Government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, p. 265.
- 16 H. Lauterpacht (red.), *Oppenheim's International Law: A Treatise*, Londen: Longmans Green and Company, 1947, p. 280. Zie ook P. Jessup, *A Modern Law of Nations*, New York: The Macmillan Company, 1948, p. 172-174; I. Brownlie, 'Humanitarian Intervention', in: J. Moore (red.), *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1974, p. 217; I. Brownlie, 'The Principle of Non-Use of Force in Contemporary International Law', in:

recht op gewapende interventie in een staat die onwillig of niet in staat is om zijn eigen bevolking te beschermen tegen internationale misdrijven.¹⁷ Volgens zijn aanhangers is een humanitaire interventie door de Verenigde Naties, of door staten met of zonder toestemming van de VN, in overeenstemming met de beginselen van soevereiniteit en territoriale integriteit, zoals omarmd door het handvest van de Verenigde Naties. Zulke beginselen, zo stellen zij, hebben als doel om de burgers van staten te beschermen, en niet de staten als entiteiten.¹⁸ Daarom kunnen deze beginselen niet worden toegepast op staten die internationale misdrijven plegen of anderszins er niet in slagen dergelijke misdaden te voorkomen.

Toch is de humanitaire interventie-doctrine in het afgelopen decennium om verschillende redenen snel verlaten.¹⁹ Ten eerste heeft deze gefaald om

W. Butler (red.), *The Non-Use of Force in International Law*, Dordrecht: Nijhoff, 1989, p. 17.

- 17 Volgens de aanhangers van deze doctrine is humanitaire interventie 'the proportionate trans-boundary help, including forcible help, provided by governments to individuals in another state who are being denied basic human rights and who themselves would be rationally willing to revolt against their oppressive government.' Zie Teson, *Humanitarian Intervention* (voetnoot 10), p. 5. Zie ook B.F. Burmester, 'On Humanitarian Intervention: The New World Order and Wars to Preserve Human Rights', *Utah Law Review* 1994, p. 269; J. Delbruck, 'A Fresh Look at Humanitarian Intervention Under the Authority of the United Nations', *Indiana Law Journal* 1992, p. 897-901; R. Gordon, 'Humanitarian Intervention by the United Nations: Iraq, Somalia, and Haiti', *Texas International Law Journal* 1996, p. 44-46; R. Lillich, 'Forcible Self Help Under International Law', *Readings in International Law from the Naval War College Review* 1980, p. 134; J. Nafziger, 'Self-Determination and Humanitarian Intervention in a Community of Power', *Denver Journal of International Law and Policy* 1991, p. 21-26. Volgens deze auteurs was humanitaire interventie niet onwettig onder artikel 2(4) van het Handvest van de Verenigde Naties, omdat (i) het niet de territoriale integriteit van een staat aantast, aangezien het doel van een dergelijke interventie er niet in is gelegen om grondgebied te verkrijgen of om bestaande grenzen te veranderen; en (ii) het niet de politieke onafhankelijkheid van staten aantast, aangezien het niet de bedoeling is om recalcitrante staten politieke dominantie van de interveniërende staat op te leggen. Bovendien was het in overeenstemming met het doel van het Handvest om mensenrechten en zelfbeschikking te bevorderen. Zie in het bijzonder R. Lillich, 'Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights', *Iowa Law Review* 1967, p. 332-38 [hierna: Lillich, Forcible Self-Help by States]; R. Lillich, 'Humanitarian Intervention: A Reply to Ian Brownlie and a Plea for Constructive Alternatives', in: J.N. Moore (red.), *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1974, p. 229 [hierna: Lillich, Humanitarian Intervention]; R. Lillich, 'Intervention to Protect Human Rights', *McGill Law Journal* 1969, p. 205-219 [hierna: Lillich, Intervention]; J.N. Moore, 'Toward an Applied Theory for the Regulation of Intervention', in: J.N. Moore (red.), *Law and Civil War in the Modern World*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1974, p. 24-25 [hierna: Moore, Toward]; W. Reisman, 'Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law', *American Journal of International Law* 1990, p. 866-877 [hierna: Reisman, Sovereignty].
- 18 Lillich, Forcible Self-Help by States (voetnoot 17), p. 332-38; Lillich, Humanitarian Intervention (voetnoot 17), p. 229; Lillich, Intervention (voetnoot 17); Moore, 'Toward' (voetnoot 17), p. 24-25; Reisman, Sovereignty (voetnoot 17).
- 19 De theoretische debatten over humanitaire interventie worden samengevat in S. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, Washington DC: PAIL Institute, 1996, p. 202-212; O. Ramsbotham en T. Woodhouse, *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict: A Reconceptualization*, Cambridge: Polity Press, 1991, p. 33-65; D. Richemond, 'Normativity in International Law: The Case of Unilateral Humanitarian Intervention', *Yale Human Rights and Development Law Journal* 2003, p. 48-49.

precieze criteria te formuleren voor de omstandigheden die aanleiding geven tot een recht tot gewapende interventie.²⁰

Ten tweede werd er geen brede consensus bereikt over de geldigheid van de doctrine, aangezien door velen werd betoogd dat het VN handvest geen uitzondering kent voor het gebruik van geweld bij een humanitaire interventie.²¹

Ten derde liet de notie van humanitaire interventie, aangezien deze beperkt was tot reacties op daadwerkelijk gepleegde internationale misdrijven, de staten geen andere optie dan te kiezen tussen twee onwenselijke handelwijzen: niet ingrijpen bij een oplopend aantal burgerdoden, of militaire macht aanwenden om de bedreigde bevolking te beschermen.²²

Als gevolg van het afnemen van de steun voor de humanitaire interventie-doctrine en de structurele beperkingen van ad hoc tribunalen, was er behoefte aan nieuwe, effectieve mechanismen om internationale misdrijven te voorkomen.

De notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen, zoals onderschreven door de Algemene Vergadering van de VN op de Wereldtop van 2005,²³ bevestigd door de VN Veiligheidsraad in 2006,²⁴ en verder ontwik-

-
- 20 Zie in het algemeen R. Zacklin, 'Beyond Kosovo: the United Nations and Humanitarian Intervention', in: L.C. Vorah et al. (red.), *Man's Inhumanity to Man*, Den Haag: Kluwer Law International, 2003, p. 935; T. Franck, 'Legality and Legitimacy in Humanitarian Intervention', in: T. Nardin en M.S. Williams (red.), *Humanitarian Intervention*, New York: New York University Press, 2006, p. 143.
- 21 M. Akehurst, 'Humanitarian Intervention', in: H. Bull (red.), *World Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1984, p. 95 en p. 104-07; en I. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford: Clarendon Press, 1963, p. 338-342. Zie ook N. Ronzitti, *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishing, 1985.
- 22 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2) paragrafen 5 en 6. Daar komt bij, zoals ook benadrukt door de International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS): 'external military intervention for humanitarian protection purposes has been controversial both when it has happened – as in Somalia, Bosnia and Herzegovina and Kosovo – and when it has failed to happen, as in Rwanda' (ICISS Rapport (voetnoot 9), p. 7).
- 23 In reactie op Kofi Annans vraag tijdens het '2000 Millennium address' heeft de Canadese regering een ICISS opgericht die onder leiding van Gareth Evans en Mohamed Sahnoun, de controversiële humanitaire interventie-doctrine heeft afgezworen om zich te richten op de nieuwe notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen. Het rapport van het ICISS over de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen (zie voetnoot 9) is uitgebracht in december 2001. Voor een inzicht vanuit het perspectief van een insider in het werk van de commissie, zie: G. Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2008. Zie ook A. Bellamy, *A Responsibility to Protect: the Global Effort to End Mass Atrocities*, Cambridge: Polity Press, 2009; R. Thakur, *The United Nations, Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 245-86; T. Weiss en D. Hubert, *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography and Background*, Ottawa: International Development Research Centre, 2001; en R. Thakur, 'Outlook: Intervention, Sovereignty and the Responsibility to Protect Experience from ICISS', *Security Dialogue* 2002, p. 323-340. De notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen werd vervolgens onderschreven door het VN panel inzake bedreigingen, uitdagingen en verandering (zie UN Secretary-General's High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, 'A more secure world: Our shared responsibility' (2004)) <www.un.org/secure

keld door de Secretaris-Generaal van de VN in 2009, heeft als doel deze rol te vervullen.²⁵

Net als de humanitaire interventie-doctrine is de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen gebaseerd op de beginselen van soevereiniteit en verantwoordelijkheid. Het heeft niettemin enkele onderscheidende kenmerken die, zoals Carsten Stahn al aangaf,²⁶ in een korte periode brede steun hebben verworven. Ten eerste benadert de notie het dilemma van interventie eerder vanuit het perspectief van de slachtoffers van internationale misdrijven, dan vanuit het perspectief van hen die dit recht dienen te verzekeren.²⁷

Ten tweede heeft deze notie niet slechts betrekking op internationale misdrijven die daadwerkelijk plaats hebben gevonden. Integendeel, de notie van verantwoordelijkheid om te beschermen vormt juist een holistische benadering van crisissituaties,²⁸ aangezien zij is gebaseerd op de veronderstelling dat een effectieve reactie vraagt om een interventie die start met het hanteren van preventieve maatregelen.²⁹ Alleen indien zulke maatregelen falen, is het nodig op internationale misdrijven te reageren.³⁰ Bovendien

world>, overwegingen 65 en 66). Op 16 september 2005 heeft de Algemene Vergadering van de VN tijdens de Wereldtop van 2005 het concept van de verantwoordelijkheid om te beschermen aangenomen (UNGA Res A/Res/60/1 (24 oktober 2005)) World Summit Outcome 2005, overwegingen 138 en 139 [hierna: UNGA Res A/Res/60/1].

- 24 In overweging 4 van de VN Veiligheidsraad Resolutie 1674 (2006) (28 april 2006, U.N. Doc. S/RES/1674) heeft de Veiligheidsraad de bepalingen van overwegingen 138 en 139 van de 'World Summit Outcome', 2005 aangaande de verantwoordelijkheid om bevolkingen te beschermen tegen genocide, oorlogsmisdaden, etnische zuivering en misdaden tegen de menselijkheid opnieuw bevestigd. In de tweede preambulaire overweging van Resolutie 1706 (2006) (31 augustus 2006) van de VN Veiligheidsraad over de crisis in Darfur, heeft de Veiligheidsraad haar eerdere bevestiging van die bepalingen ingetrokken.
- 25 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2). Zie ook C. Joyner, 'The Responsibility to Protect: Humanitarian Concern and the Lawfulness of Armed Intervention', *Virginia Journal of International Law* 2007, p. 709.
- 26 C. Stahn, 'Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?', *The American Journal of International Law* 2007, p. 101 en 118.
- 27 Idem, p. 103.
- 28 De behoefte aan een visie die uitgaat van meer fasen in de internationale betrokkenheid werd duidelijk tijdens de multidimensionale vredeshandhaving in de jaren 1990. Secretaris-Generaal Boutros-Ghali ontwikkelde in zijn vredesagenda een drieledige conceptie van vredeshandhaving die onderscheid maakte tussen preventieve diplomatiek, vredestiting en 'post-conflict peace building'. Zie het rapport van de Secretaris-Generaal, 'An Agenda for Peace-Preventative Diplomacy, Peacemaking, and Peace-Keeping' (1992) UN Doc. A/47/277-S/24111, p. 2, overweging 5. Sommige aspecten van dit onderscheid zijn vervolgens ontwikkeld in andere rapporten. Zie bijvoorbeeld (i) het Brahimi Rapport, dat de voortdurende ontwikkeling van preventieve actie naar vredesopbouw benadrukt (Report of the Panel on United Nations Peace Operations, UN Doc. A/55/305-S/2000/809), en (ii) het rapport 'No Exit without Strategy' uit 2001 van de Secretaris-Generaal van de VN, dat de nadruk legde op de verantwoordelijkheid na een interventie (Report of the Secretary-General, 'No Exit Without Strategy: Security Council Decision-Making and the Closure or Transition of United Nations Peacekeeping Operations' (20 april 2001) UN Doc. S/2001/394, overweging 26).
- 29 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), overwegingen 1-10.
- 30 Idem.

moet de keuze van het meest geschikte reactiemechanisme, waaronder ook militaire interventie, bepaald worden in het licht van de plicht langdurige vrede, een behoorlijk bestuur en rechtsstatelijke beginselen te bewerkstelligen alsmede duurzame ontwikkeling te bevorderen.³¹

Ten derde is de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen gebaseerd op een complementaire benadering die rust op drie pijlers. Volgens de eerste pijler is het de verantwoordelijkheid van de staten wiens bevolking in gevaar is, deze te beschermen tegen de uitlokking van en het plegen van internationale misdrijven.³² Indien deze staten vanwege een gebrek aan capaciteit of territoriale controle daartoe niet in staat zijn, moeten andere staten en de internationale gemeenschap als geheel hen ondersteunen en bijstaan onder de tweede pijler.³³

Indien deze maatregelen niet voldoende effect sorteren door de onwettelijkheid van het nationale gezag of een groot gebrek aan nationale capaciteit om de bevolking te beschermen, gaat de verantwoordelijkheid volgens de derde pijler over op de internationale gemeenschap om tijdige en afdoende actie te ondernemen,³⁴ waaronder, onder extreme omstandigheden, gewapende interventie.³⁵ Dit betekent dat de notie van verantwoordelijkheid om te beschermen de nadruk legt op preventie.³⁶ Dit heeft geleid tot een veranderde focus in het debat: van de criteria waaronder militaire interventie, met of

31 Idem.

32 Zie AVVN Res A/Res/60/1 (voetnoot 23), overweging 138: 'Each individual State has the responsibility to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. This responsibility entails the prevention of such crimes, including their incitement, through appropriate and necessary means. We [States] accept that responsibility and will act in accordance with it.' Zoals uitgelegd in AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), overweging 18, rust de eerste pijler op oude verplichtingen in het internationaal recht, die bepalen dat de verantwoordelijkheid voor het voorkomen van mensenrechtenschendingen ligt bij het nationale beschermingssysteem van elke staat. Zie ook N. Jayawickrama, *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 46-50; B. Ramcharan, 'The National Responsibility to Protect Human Rights', *Hong Kong Law Journal* 2009, p. 369-74.

33 Zie UNGA Res A/Res/60/1 (voetnoot 23), overweging 139: (i) 'We [States] also intend to commit ourselves, as necessary and appropriate, to helping States build capacity to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and to assisting those which are under stress before crises and conflicts break out'; en (ii) 'The international community, through the United Nations, also has the responsibility to use appropriate diplomatic, humanitarian and other peaceful means, in accordance with Chapters VI and VIII of the Charter, to help to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity.' Bovendien verklaart overweging 140 van diezelfde verklaring: 'We [States] fully support the mission of the Special Adviser of the Secretary-General on the Prevention of Genocide.'

34 AVVN Res A/Res/60/1 (voetnoot 23), overweging 139: 'In this context, we are prepared to take collective action, in a timely and decisive manner, through the Security Council, in accordance with the Charter, including Chapter VII, on a case-by-case basis and in cooperation with relevant regional organizations as appropriate, should peaceful means be inadequate and national authorities are manifestly failing to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity.'

35 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), p. 40, 50 en 56.

36 Idem, p. 1 en 2.

zonder goedkeuring van de VN, gerechtvaardigd of zelfs aangewezen is, naar de tijdige aanwending van effectieve, preventieve maatregelen.

II De twee dimensies van het preventieve mandaat van het Internationaal Strafhof: generale preventie en tijdige interventie

In de eenentwintigste eeuw is de focus van de humanitaire interventie-doctrine verschoven naar de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen. Tegelijkertijd heeft er ook een verschuiving plaatsgevonden van de oprichting van *ex post facto* tribunalen naar de totstandkoming en versterking van een permanent Internationaal Strafhof.

Het Internationaal Strafhof heeft, zoals onderstreept door Cherif Bassiouni,³⁷ een enigszins andere benadering van berechting van internationale misdrijven dan de *ex post facto* tribunalen, aangezien het: (i) door de lidstaten is opgericht door middel van een internationaal verdrag; (ii) een onafhankelijke internationale organisatie is met een permanent karakter,³⁸ en (iii) geen onderdeel is van een VN-strategie inzake conflictontwikkeling.³⁹ In het bijzonder is het Internationaal Strafhof opgericht met het doel om te handelen naar aanleiding van internationale misdrijven die zijn begaan na 1 juli 2002⁴⁰ in het grondgebied van één van de 114 lidstaten,⁴¹ of zelfs buiten dat grondgebied indien er sprake is van een aanzienlijke betrokkenheid van één van diens staatsburgers⁴² of er een verwijzing door de VN Veiligheidsraad heeft plaatsgevonden.⁴³ Voorts is het Internationaal Strafhof werkzaam op basis van het complementariteitsbeginsel welke bepaalt dat het slechts jurisdictie kan uitoefenen indien staten inactief zijn, of indien staten niet bereid of niet bij machte zijn om daadwerkelijk een vervolging uit te voeren.⁴⁴

37 M.C. Bassiouni 'The Making of the International Criminal Court', in: M.C. Bassiouni (red.), *International Criminal Law Vol 3*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008, p. 117-153.

38 'Rome Statute of the International Criminal Court', UN Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court (Rome 15 juni-17 juli 1998) (17 juli 1998) UN Doc A/Conf. 183/9 [hierna: Statuut van Rome], artikelen 1 en 4.

39 Het Internationaal Strafhof heeft zijn eigen politieke en financiële organen, waaronder een Vergadering van Staten die Partij zijn, een Secretariaat van de Vergadering en een Budget en Financiën Commissie (zie artikel 112 van het Statuut van Rome en de *ICC Financial Regulations and Rules*). Bovendien bezit het, zoals blijkt uit artikel 4 van het Statuut van Rome, internationale rechtspersoonlijkheid en de handelingsbevoegdheid die nodig is voor de uitoefening van zijn taken en de verwezenlijking van zijn doelstellingen.

40 Zie artikel 11 van het Statuut van Rome.

41 Zie artikel 12 van het Statuut van Rome.

42 Zie artikel 12 van het Statuut van Rome.

43 Zie artikelen 12 en 13 (b) van het Statuut van Rome.

44 Zie overweging 10 van de preambule van het Statuut van Rome en artikelen 1 en 17 van het Statuut van Rome. Zie ook *Situation in the Democratic Republic of the Congo* (Judgment on the Appeal of Mr. Germain Katanga Against the Oral Decision of Trial Chamber II of 12 June 2009 on the Admissibility of the Case) ICC-01/04-01/070A8 (25 september 2009).

Er is een duidelijk verband tussen de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen en het mandaat van het Internationaal Strafhof, aangezien beide zich richten op toekomstige ‘situaties’ waarin internationale misdrijven worden gepleegd.⁴⁵ Bovendien gaan beide uit van de primaire verantwoordelijkheid van de betrokken staten. Afgelopen jaar heeft Ban Ki-moon, Secretaris-Generaal van de VN, verwezen naar het Statuut van het Internationaal Strafhof als één van de voornaamste instrumenten in verband met de verantwoordelijkheid om te beschermen.⁴⁶

In dit opzicht moet worden opgemerkt dat zowel het Internationaal Strafhof als *ex post facto* juridische instituties een verplichting hebben tot het beëindigen van straffeloosheid. Dit ter bevordering van: (i) positieve generale preventie, door handhaving van internationaal strafrecht en het versterken van de maatschappelijke kernwaarden die daarin beschermd worden; en (ii) negatieve generale preventie of afschrikking als gevolg van het uitdragen van de boodschap aan de wereldleiders dat zij die betrokken zijn bij internationale misdrijven daar niet mee weg zullen komen.⁴⁷ Een dergelijk ‘commitment’ wordt vervuld door een combinatie van juridisch optreden, betrekkingen met een aantal externe relaties, ‘outreach’ en publieke voorlichting.⁴⁸ De inspanningen van het Internationaal Strafhof ter generale preventie kunnen VN-functionarissen en andere belanghebbenden helpen bij het onder de aandacht brengen (onder de tweede en derde pijler van de verantwoordelijkheid om te beschermen) van zowel de kosten van betrokkenheid bij internationale misdrijven als de voordelen van het stoppen daarmee.⁴⁹

Niettemin heeft het preventieve mandaat van het Internationaal Strafhof, in tegenstelling tot dat van de *ex post facto* juridische instituties, een tweede dimensie. Die dimensie bestaat uit de tijdige interventie in situaties waarin er sprake is van een concrete dreiging dat internationale misdrijven zullen gaan plaatsvinden, of waarin internationale misdrijven al plaatsvinden. Het preventieve mandaat wordt vooral vervuld door de aanklager van het Internationaal Strafhof door middel van zijn voorbereidende onderzoeken (‘preliminary examinations and investigations’), en kan een breed scala aan situa-

45 De notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen heeft betrekking op vier specifieke misdrijven (genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en etnische zuivering), die, samen met het misdrijf agressie, ook de jurisdictie *ratione materiae* van het Internationaal Strafhof teweegbrengen (artikel 5 van het Statuut van Rome). Toch is het belangrijk om te benadrukken dat de ICISS een bredere toepasbaarheid van de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen voor ogen had (zie ICISS Report (voetnoot 9)). Over de discussie aangaande de mogelijkheid van een bredere toepasbaarheid van de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen, zie Scheffer, *Atrocity Crimes* (voetnoot 3), p. 113-116.

46 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), overweging 19.

47 Cryer, *An Introduction* (voetnoot 7), p. 22-39.

48 Internationaal Strafhof, ‘Outreach’, <www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Structure+of+the+Court/> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010).

49 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), overwegingen 19 en 53.

ties omvatten. Dit komt tot uitdrukking in: (i) de 9000 ‘communications’ die de aanklager tot op heden van individuen in meer dan 140 landen heeft ontvangen;⁵⁰ en (ii) de diversiteit van geografische locaties waar ‘preliminary examinations or investigations’ zijn gestart sinds 2003. Deze hebben plaatsgevonden in onder andere: Afghanistan, de Centraal-Afrikaanse Republiek, Colombia, Darfur, De Democratische Republiek Congo, Georgië, Guinee, Irak, Ivoorkust, Kenia, Palestina, Uganda en Venezuela.⁵¹

Aangezien de notie van de verantwoordelijkheid om te beschermen de nadruk legt op preventie door middel van tijdige interventie, kan de tijdige interventie door het Internationaal Strafhof een unieke bijdrage leveren aan het vervullen van de verantwoordelijkheid van de internationale gemeenschap onder de tweede en derde pijler van die notie.

III De tijdige interventie door het Internationaal Strafhof als gevolg van een reële dreiging dat internationale misdrijven zullen worden begaan

Internationale misdrijven zijn niet onvermijdbaar. Het duurt lang om ze te plannen en voor te bereiden, aangezien zij een collectieve inspanning en een organisatorische context vereisen.⁵² Bovendien is er meestal voldoende informatie over dreigende internationale misdrijven die, hoe betreurenswaardig ook, vaak wordt genegeerd of gebagatelliseerd door vooraanstaande nationale en internationale machthebbers met concurrerende politieke agenda’s.⁵³ Aldus zijn wettelijke bepalingen over het plannen, voorbereiden en het uitlokken van en de poging tot het plegen van internationale misdrijven van groot belang voor de effectiviteit van preventieve inspanningen door middel van tijdige interventie.

Het kan dus geen verrassing zijn dat – behalve voor de definitie van genocide, die letterlijk is overgenomen uit het Genocideverdrag van 1948⁵⁴ –

50 Tot op heden heeft de Aanklager 8733 individuele ‘communications’ ontvangen. Zie Internationaal Strafhof, ‘Communications, Referrals, and Preliminary Examinations’, <www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Structure+of+the+Court/Office+of+the+Prosecutor/Comm+and+Ref/Communications+and+Referrals.htm> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010).

51 Idem.

52 K. Ambos, ‘Epilogue: Future Developments of International Criminal Law in relation to the Responsibility of Superiors for International Crimes’, in: H. Olásolo, *The Criminal Responsibility of Senior Political and Military Leaders as Principals to International Crimes*, Londen: Hart Publishers, 2009, p. 333.

53 AVVN, over Verantwoordelijkheid om te beschermen (voetnoot 2), overweging 6.

54 Genocide is de enige uitzondering aangezien de definitie daarvan, inclusief de verwijzingen naar samenspanning, uitlokking en poging, letterlijk is overgenomen door de statuten van *ex post facto* instituten zoals het ICTY, het ICTR en het Speciale Hof voor Sierra Leone, uit de tekst van het Verdrag inzake de Voorkoming en de Bestrafing van Genocide uit 1948. In dit verdrag worden in artikel 3 de samenspanning om genocide te plegen, het rechtstreeks en openbaar aanzetten tot genocide en de poging tot het plegen van genocide expliciet strafbaar gesteld. Zie ook J. Ohlin,

het uitgangspunt dat het Statuut van het Internationaal Strafhof hanteert behoorlijk anders is dan dat van de statuten van de *ex post facto* tribunalen. Zoals William Schabas stelt, zouden in het uitgangspunt van de statuten van laatstgenoemde instituties bepalingen over plannen, voorbereiden, aanzetten en poging simpelweg overbodig zijn geweest en dergelijke bepalingen zijn daarin dan ook niet opgenomen.⁵⁵

Artikel 25 van het Statuut van het Internationaal Strafhof voorziet in aansprakelijkheid voor poging in relatie tot alle internationale misdrijven, niet alleen tot genocide, en verbindt dergelijke aansprakelijkheid aan het nemen van stappen waardoor de uitvoering van het misdrijf wezenlijk in gang wordt gezet.⁵⁶ Hoewel deze definitie meer vereist dan slechts het maken van plannen, rijst de vraag waar de grens moet worden getrokken tussen louter voorbereidingshandelingen en gedragingen die te beschouwen zijn als een wezenlijke stap in de uitvoering van internationale misdrijven.⁵⁷ Noch het Statuut van het Internationaal Strafhof noch de jurisprudentie van de overige internationale tribunalen geeft duidelijkheid hierover.⁵⁸

Sommige nationale stelsels, zoals dat van Duitsland, hebben een striktere benadering gekozen, en vereisen een directe beweging richting het plegen van het misdrijf.⁵⁹ Andere stelsels, zoals dat van de Verenigde Staten, hantieren een bredere opvatting door het bezit van goederen bestemd tot het plegen van het misdrijf en het opsporen van de beoogde slachtoffers van de misdaad, strafbaar te stellen.⁶⁰

Zou de jurisprudentie van het Internationaal Strafhof daarom een minder strikte benadering moeten omarmen? Aansprakelijkheid voor een poging kan situaties omvatten zoals die zich in Rwanda hebben voorgedaan, waar vanaf januari 1993 zestien maanden achter elkaar meer dan een half miljoen machetes werden geïmporteerd en verspreid, evenals vuurwapens en granaten, onder het mom van een zelfverdedigingsprogramma.⁶¹

'Attempt to Commit Genocide', in: P. Gaeta (red.), *The UN Genocide Convention: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2009, hoofdstuk 9, p. 173-185, m.n. p. 183 [hierna Ohlin, Attempt]; A. Eser, 'Individual Criminal Responsibility', in: A. Cassese, P. Gaeta en J.R.W.D. Jones (red.), *Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary Vol I*, Oxford: Oxford University Press, 2002 [hierna Eser, Individual], p. 807 e.v.; K. Ambos, 'Article 25 Individual Criminal Responsibility', in: O. Triffterer (red.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Oxford/München: Hart Publishing and Verlag C.H. Beck, 2008, p. 764 e.v. [hierna: Ambos, Individual Criminal Responsibility].

55 W.A. Schabas, *Genocide in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 281 [hierna: Schabas, Genocide].

56 Zie artikel 25 (3) (f) van het Statuut van Rome.

57 Ohlin, Attempt (voetnoot 54), p. 178.

58 Idem, p. 178 en 182-184.

59 Zie StGB § 22. Zie ook Eser, Individual (voetnoot 54), p. 812.

60 Zie ook United States Model Penal Code, § 5.01(1)(c). Zie ook G.P. Fletcher, *Rethinking Criminal Law*, New York: Oxford University Press, 2000, p. 180.

61 Prosecutor v. Nahimana et al., (Judgment) ICTR-99-52-T (3 december 2003) overweging 113.

Artikel 25 van het Statuut van het Internationaal Strafhof verbindt ook strafrechtelijke aansprakelijkheid aan het rechtstreeks en openlijk anderen aanzetten tot het plegen van genocide.⁶² Ondanks de beperking tot het misdrijf genocide, kan het bereik van dit artikel aanzienlijk zijn in situaties zoals die in Rwanda, waar de media vanaf 1991 Hutu's systematisch hebben aangespoord tot geweld tegen Tutsi's,⁶³ of die in Cambodja, waar de radio van de Rode Khmer jaren achter elkaar luisteraars heeft aangespoord de bevolking van Cambodja te 'zuiveren'.⁶⁴

Het misdrijf van agressie of 'crime of aggression' (waarvan de definitie is vastgesteld op de eerste herzieningsconferentie van het Internationaal Strafhof in juni 2010) verbindt strafrechtelijke aansprakelijkheid aan het 'plannen' en 'voorbereiden' van een daad van agressie.⁶⁵ Dit brengt het Statuut van het Internationaal Strafhof meer in overeenstemming met de meeste nationale stelsels, waarin strafrechtelijke aansprakelijkheid zich kan voordoen als gevolg van een afspraak om een misdrijf te begaan, deelneming aan het opstellen van een crimineel plan, of het bijdragen aan het tot stand brengen van de voorwaarden voor het uitvoeren van een dergelijk plan.⁶⁶ Als

62 Ongeacht of de genocide daadwerkelijk plaats heeft gevonden. Zie hierover *Prosecutor v. Akayesu* (Judgment) ICTR-96-4-T TC 2 (2 september 1998) overweging 561. Zie ook J. Ohlin, 'Incitement and Conspiracy to Commit Genocide', in: P. Gaeta (red.), *The UN Genocide Convention: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2009, hoofdstuk 10, p. 186-204, m.n. p. 192-195. Zie in het bijzonder artikel 25 (3)(e) van het Statuut van Rome. Op dit specifieke punt is het Statuut van het Internationaal Strafhof iets beperkter dan zowel het Genocideverdrag als de statuten van de andere internationale en geïnternationaliseerde hoven die, hoewel beperkt tot genocide, de notie van 'samenspanning' hebben opgenomen.

63 *Prosecutor v. Nahimana et al.* (Appeal Judgment) ICTR-99-52-A (28 november 2007), overwegingen 41 and 45. Zie ook J.P. Chrétien, *Rwanda: Les Médias du Génocide*, Karthala: Reporters sans Frontiers, 2002. In het bijzonder is er, ondanks verschillende rapporten opgesteld tijdens die kritieke maanden door de *United Nations Assistance Mission in Rwanda* en de *Special Rapporteur on extrajudicial, arbitrary or summary executions* over de opruiende programmering van het radiostation *des Milles Collines*, geen poging ondernomen door de internationale gemeenschap om zulke uitzendingen te verhinderen. Zie Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, 'Report of the Secretary-General on the Situation in Rwanda' (31 mei 1994) S/1994/640, overweging 11; Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, 'Letter Dated 15 December 1999 From the Secretary-General addressed to the President of the Security Council' (16 december 1999) S/1999/1257, bijlage, I; Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties, 'Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Arbitrary or Summary Executions, Mr B.W. Ndiaye, on his Mission to Rwanda from 8 to 17 April 1993' (11 augustus 1993) E/CN.4/1994/7/Add.1.

64 BBC, *Summary of World Broadcasts*, FE/5813/A3/2, 15 mei 1978.

65 Zie bijlage I bij Resolution RC/Res.6 (11 juni 2010) getiteld 'Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression', artikel 8 bis, lid 1.

66 De reikwijdte van het nationale strafrecht dat dit soort gedragingen strafbaar stelt (ongeacht de vraag of het misdrijf vervolgens is voltrokken of is aangevangen) is, in belangrijke mate, gebruikt om die situaties aan te pakken waarin meer personen gezamenlijk crimineel handelen om economische doelen (zoals bij mensenhandel, drugshandel, wapenhandel en witwassen) of politieke doelen (zoals bij terrorisme) na te streven. Het kan dan ook niet als een verrassing komen dat nationale jurisdicties hun strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen hebben uitgebreid met voorbereiding van internationale misdrijven, die immers, behalve dat ze de meest diepgaande inbreuken op de kern van de maatschappelijke waarden van de internationale gemeenschap vormen, ook een 'unieke omvang' hebben, van 'collectieve aard' zijn en plaatsvinden in een 'organisatorische context'.

het tegenwoordig op nationaal niveau breed geaccepteerd is dat strafrechtelijke aansprakelijkheid zich voordoet bij zulke voorbereidende handelingen, dan is er inderdaad geen rechtvaardiging om anders te oordelen op het internationale niveau in relatie tot vergrijpen die zo ernstig zijn als internationale misdrijven.⁶⁷

Hoewel de bestaande bepalingen over poging en uitlokking een voldoende basis vormen voor tijdige interventie van het Internationaal Strafhof, zal het uitbreiden van de aansprakelijkheid voor het plannen en voorbereiden van alle internationale misdrijven de preventieve rol van het Internationaal Strafhof significant versterken.⁶⁸ Bovendien zal door te concentreren op deze vroege fase van het *iter criminis* de controverse over sommige vormen van strafrechtelijke aansprakelijkheid (zoals onderstreept door Kai Ambos,⁶⁹ George Fletcher,⁷⁰ Göran Sluiter,⁷¹ Herman van der Wilt,⁷² Elies van Slie-

67 Zie de verschillende benaderingen die Cassese en Fletcher hanteren bij dit onderwerp in relatie tot de samenspanning om genocide te plegen: A. Cassese, 'Jurisdiction *ratione materiae* – Genocide', in: A. Cassese, P. Gaeta en J.R.W.D. Jones (red.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 347; G.P. Fletcher, 'Amicus Curiae Brief of Specialists in Conspiracy and International Law in Support of Petitioner', *WestLaw* 2006, 53979, ingediend in *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 U.S. 557 (2006), 12. Bovendien was, volgens Schabas, het niet opnemen van samenspanning tot het plegen van genocide in het Statuut van Rome een gevolg van de onplettendheid van uitgeputte opstellers. Zie Schabas, *Genocide* (voetnoot 55), p. 264.

68 Vooral de uitsluiting van de notie van samenspanning van artikel 25(3) van het Statuut van Rome (ook in relatie tot het misdrijf van genocide) lijkt ongerechtvaardigd, in het bijzonder gezien de brede acceptatie van deze notie met betrekking tot minder ernstige misdrijven in de nationale wettelijke systemen. De ratio van de strafbaarstelling van samenspanning is dat door het opstellen van een gezamenlijk plan door twee of meer personen om een serieus misdrijf te begaan, het risico op een inbreuk op het maatschappelijk belang dat wordt aangetast indien het betreffende misdrijf wordt voltooid, ernstig wordt vergroot. Dit risico wordt verder vergroot indien de bedenkers van het plan om het misdrijf te plegen de eerste stappen zetten ter voorbereiding van de daadwerkelijke uitvoering van het criminele plan. Logischerwijs wordt het risico hoger naarmate de hiërarchische positie van de betrokkenen bij het plannen van het misdrijf hoger is. Het is evenzeer logisch dat hoe zwaarder de inbreuk op een kernwaarde van de maatschappij is, hoe gerechtvaardigder een vroege ingreep in eerste fase van de *iter criminis* om de uitvoering van een misdrijf te voorkomen, is. De notie van samenspanning lijkt diensgevolge vooral geschikt om de daadwerkelijke uitvoering van (de meest serieuze) internationale misdrijven door hoge politieke en militaire leiders te voorkomen. Het niet opnemen van deze notie in de jurisdictie van het Internationaal Strafhof lijkt ongerechtvaardigd, gezien deze omstandigheden en het feit dat het misdrijf wel is opgenomen in het Genocideverdrag, in de verdragen van de *ad hoc* tribunalen en in nationale jurisdicties. Dit is temeer zo als we in ogenschouw nemen dat het misdrijf van agressie, zoals in juni 2010 goedgekeurd op de eerste herzieningsconferentie van het Internationaal Strafhof, ook voorbereidende handelingen die lijken op samenspanning (zoals het maken van plannen) in zich bergt.

69 K. Ambos, 'Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility', *Journal of International Criminal Justice* 2007, p. 167-176.

70 G. Fletcher en J. Ohlin, 'Reclaiming Fundamental Principles of Criminal Law in the Darfur Case', *Journal of International Criminal Justice* 2005, p. 539-561.

71 A. Zahar en G. Sluiter, *International Criminal Law: A Critical Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 221-257.

72 H. van der Wilt, 'Joint Criminal Enterprise Possibilities and Limitations', *Journal of International Criminal Justice* 2007, p. 91-108.

dregt,⁷³ Thomas Weigend,⁷⁴ en Gerard Werle⁷⁵) verminderen, aangezien hoge leiders meestal direct betrokken zijn bij het plannen en voorbereiden van internationale misdrijven.⁷⁶ Dit zou ook in overeenstemming zijn met de door het Internationaal Strafhof gehanteerde eis dat het om zeer ernstige misdrijven moet gaan (de ‘gravity threshold’) en Luis Moreno-Ocampo’s beleid dat het hof zich moet concentreren op de meest verantwoordelijke personen.⁷⁷

Zodra een individuele communicatie⁷⁸ of een verwijfsbrief (‘letter of referral’)⁷⁹ wezenlijke aanwijzingen van een poging of uitlokking bevat, zal de aanklager van het Internationaal Strafhof een voorlopig onderzoek moeten starten.⁸⁰ Dit onderzoek heeft als doel om te kunnen onderscheiden tussen: (i) situaties die een officieel onderzoek verlangen; en (ii) situaties die beter met andere middelen kunnen worden afgehandeld.⁸¹

Voor een dergelijke beslissing volstaat het niet om informatie over de beschuldigingen van poging of uitlokking te verzamelen en te analyseren. Het is noodzakelijk om de beschikbare informatie te beoordelen en te kijken naar onder andere: (i) de ontvankelijkheid van de relevante ‘situatie’ als gevolg van mogelijk niet-handelen, onwelwillendheid of onvermogen van nationale autoriteiten en de ernst van het geweld, en (ii) mogelijke inhoudelijke redenen om aan te nemen dat het onderzoek niet in het belang van een goede rechtsbedeling zou zijn.⁸²

73 E. van Sliedregt, ‘Joint Criminal Enterprise as a Pathway to Convicting Individuals for Genocide’, *Journal of International Criminal Justice* 2007, p. 184-207.

74 T. Weigend, ‘Intent, Mistake of Law and Co-Perpetration in the *Lubanga* Decision on Confirmation of Charges’, *Journal of International Criminal Justice* 2008, p. 471-487.

75 G. Werle, ‘Individual Criminal Responsibility in Article 25 ICC Statute’, *Journal of International Criminal Justice* 2007, p. 953-975.

76 Deze situatie gaat doorgaans gepaard met de bewuste instemming van een andere sector van het leiderschap, die zich onthoudt van actieve betrokkenheid, maar die niet de maatregelen neemt die in haar macht liggen om de plannen en/of voorbereidingen te stoppen.

77 Zie *ICC Office of the Prosecutor*, ‘Paper on Some Policy Issues before the Office of the Prosecutor’ (september 2003).

78 Zie artikelen 13 (c) en 15 (1) van het Statuut van Rome.

79 Zie artikelen 13 (a) en (b), 14 en 53 (1) van het Statuut van Rome.

80 Alle natuurlijke personen en rechtspersonen hebben niet alleen het recht tot toegang tot het Internationaal Strafhof door middel van individuele communicaties en, als het gaat om staten die partij zijn bij het Statuut of de Veiligheidsraad, verwijfsbrieven, maar ook het recht om geïnformeerd te worden over de redenen waarom de Aanklager van het Internationaal Strafhof een onderzoek niet wil voortzetten. Zie artikelen 15 (6) en 53 (3) van het Statuut van Rome en Regels 104 en 105 van de *Rules of Procedure and Evidence*. Zie ook H. Olásolo, *The Triggering Procedure of the International Criminal Court*, Den Haag: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, p. 65-70 [hierna: Olásolo, *Triggering Procedure*].

81 Olásolo, *Triggering Procedure* (voetnoot 80), p. 39-47. Zie ook Internationaal Strafhof, *Regulations of the Office of the Prosecutor* (23 april 2009) ICC-BD/05-01-09, artikelen 25-29.

82 Volgens de artikelen 15 (3) en (4) en 53 (1) van het Statuut van Rome, en Regel 48 van de *Rules of Procedure and Evidence* zijn dit de verschillende elementen van het criterium ‘redelijke basis om tot een onderzoek over te gaan’, waaraan voldaan moet zijn wil het Internationaal Strafhof een officieel onderzoek naar een situatie kunnen doen. Dit is benadrukt door de *Pre-Trial Chamber* in de recente beslissing in de situatie aangaande Kenia (Decision Pursuant to Article 15 of the Rome

Dientengevolge kan de aanklager, zoals Antonio Cassese⁸³ en David Scheffer⁸⁴ duidelijk hebben gemaakt, op gepaste wijze reageren op basis van de (niet) ontvankelijkheidsgronden of gronden aangaande een goede rechtsbedeling indien nationale autoriteiten belangrijke stappen ondernemen om internationale misdrijven daadwerkelijk te voorkomen. Bovendien zullen, ingevolge artikel 25 van het Statuut van het Internationaal Strafhof, zij die een begin hebben gemaakt met de uitvoering van internationale misdrijven door middel van een wezenlijke stap niet aansprakelijk zijn indien zij hun inspanningen om de misdrijven te plegen staken, of anderszins de uitvoering van die misdrijven voorkomen.⁸⁵ Aldus kan de aanklager zijn voorlopige onderzoek naar aanleiding van beschuldigingen van poging of uitlokking sluiten indien deze tijdige interventie heeft bijgedragen aan het succesvol onschadelijk maken van de dreiging van internationale misdrijven.

Hoewel de aanklager in deze fase geen dwangmaatregelen kan inzetten⁸⁶ en in deze fase niet alle vormen van samenwerking met de lidstaten mogelijk zijn,⁸⁷ moet het potentieel van voorlopig onderzoek om nationale autoriteiten aan te sporen niet onderschat worden. Zoals verschillende voorlopige onderzoeken, onder andere in Georgië,⁸⁸ Guinee⁸⁹ en Palestina,⁹⁰ hebben laten

Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Kenya ICC-01/09 (31 maart 2010), overwegingen 26-35.

- 83 A. Cassese, *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 395-409.
- 84 D. Scheffer en A. Cox, 'The Constitutionality of the Rome Statute of the International Criminal Court', *Journal of Criminal Law and Criminology* 2008, p. 983-1068.
- 85 Artikel 25 (3)(f) van het Statuut van Rome verkaart: '[indien die persoon] een poging doet een dergelijk misdrijf te begaan door stappen te nemen waardoor de uitvoering van het misdrijf wezenlijk in gang wordt gezet, maar het misdrijf niet wordt voltrokken ten gevolge van omstandigheden die onafhankelijk zijn van de bedoelingen van de persoon. Een persoon die echter de poging tot het begaan van het misdrijf staakt of anderszins de voltrekking van het misdrijf verhindert, is niet strafbaar krachtens dit Statuut ter zake van de poging tot het begaan van dat misdrijf, indien die persoon volledig en vrijwillig van het misdadig doel heeft afgezien.' Zie Ambos, *Individual Criminal Responsibility* (voetnoot 54), p. 764. Zie ook Ohlin, *Attempt* (voetnoot 54), p. 175-177.
- 86 Bij de aanvang van het onderzoek kan de Aanklager ook gebruik maken van maatregelen van dwingende aard en een beroep doen op de assistentie door de staten voor wat betreft de handelingen genoemd in artikel 93 van het Statuut van het Internationaal Strafhof. Zie artikelen 54, 57 en 93 van het Statuut van Rome. Het 'vermommen' van een artikel 54-onderzoek als een artikel 15(2)-onderzoek zou in strijd zijn met de beperkte reikwijdte van het laatstgenoemde artikel. Zie Olasolo, *Triggering Procedure* (voetnoot 80), p. 59. Zie, voor een andere mening: M. Bergsmo, J. Pejic, 'Article 15', in: O. Triffterer (red.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Oxford/München: Hart Publishing and Verlag C.H. Beck, 2008, p. 366.
- 87 De vormen van assistentie die in artikel 93 van het Statuut van Rome worden genoemd en waar de Aanklager in deze fase gebruik van kan maken zijn: (i) de identificatie en lokaliseren van personen of goederen; (ii) het vrijwillige verhoor van slachtoffers en getuigen in het grondgebied van de lidstaten; (iii) de betekening van documenten, met inbegrip van gerechtelijke documenten; (iv) het verstrekken van verslagen en documenten, met inbegrip van officiële akten en documenten; (v) het onderzoek van locaties; en (vi) elke andere vorm van rechtshulp van niet-dwingende aard die niet is verboden bij de wet van de aangezochte Staat. Zie Olasolo, *Triggering Procedure* (voetnoot 80), p. 60.
- 88 Met betrekking tot het voorlopige onderzoek naar de situatie in Georgië heeft, de Georgische minister van Justitie de Aanklager bezocht in Den Haag nadat deze zijn voorlopige onderzoek op 14 augustus 2008 bekend heeft gemaakt. Rusland, geen partij bij het Statuut, heeft de Aanklager 3.817 communi-

zien, kan de aanklager, naast het ontvangen van getuigenverklaringen en het zoeken van informatie bij betrouwbare bronnen:⁹¹ (i) missies naar de relevante staten sturen; (ii) nationale delegaties van regeringen, vertegenwoordigers van gerechtshoven, oppositieleiders en NGO's ontvangen in Den Haag; (iii) advies geven over de maatregelen die op nationaal niveau genomen moeten worden om de dreiging van internationale misdrijven onschadelijk te maken; (iv) met de VN en andere belanghebbenden overleggen over een preventiestrategie; (v) informatie uitwisselen met nationale en internationale actoren; en (vi) in de media de ontwikkeling van de gebeurtenissen en de mate van medewerking van de nationale autoriteiten uiteenzetten.⁹²

Het gebruik van diplomatieke en mediakanalen om de wereld te wijzen op de plannen van hoge leiders om internationale misdrijven te plegen kan, samen met het benadrukken van de mogelijkheid om vervolging voor het Internationaal Strafhof te voorkomen indien zij hun plannen staken en de nodige preventieve maatregelen nemen, een krachtig wapen zijn.

Bovendien biedt het Statuut van het Internationaal Strafhof vanuit het perspectief van het tijdig reageren op een wezenlijke dreiging van internationale misdrijven, ongekende mogelijkheden. Waar andere organen van de internationale gemeenschap zoals de VN-veiligheidsraad of de Algemene Vergadering van de VN meestal lange onderhandelingen nodig hebben voordat ze kunnen beslissen om in te grijpen, hoeft de Aanklager van het Internationaal Strafhof geen belanghebbenden te consulteren voordat hij een voorlopig onderzoek kan openen.

caties gestuurd. De Aanklager heeft informatie gevraagd aan de regeringen van Rusland en Georgië op 27 augustus 2008, beiden hebben daarop geantwoord. Twee onderzoeken ter plaatse zijn uitgevoerd in Georgië in november 2008 en juni 2010, en één in Rusland in maart 2010. Zie Internationaal Strafhof, 'Georgia', <www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Structure+of+the+Court/Office+of+the+Prosecutor/Comm+And+Ref/Georgia/> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010).

89 Met betrekking tot het voorlopige onderzoek naar de situatie in Guinee heeft, sinds de Aanklager zijn voorlopige onderzoek op 14 oktober 2009 bekend heeft gemaakt, overleg plaatsgevonden met president Campaore van Burkina Faso (mediator voor de contactgroep over Guinee) en president Wade van Senegal, om ervoor te zorgen dat zij op de hoogte zijn van het werk van de Aanklager; in februari en maart 2010 hebben ontmoetingen in Guinee plaatsgevonden onder andere met de minister van Justitie van Guinee, kolonel Lohalamou. Ontmoetingen met Guinese rechters hebben plaatsgevonden op 19-21 mei 2010. Zie Internationaal Strafhof, 'Guinea', <www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Structure+of+the+Court/Office+of+the+Prosecutor/Comm+and+Ref/Palestine/> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010).

90 Met betrekking tot het voorlopige onderzoek naar de Palestijnse situatie hebben een delegatie van de Palestijnse Nationale Autoriteit en vertegenwoordigers van de Arabische Liga de Aanklager bezocht op 15 en 16 oktober 2009 en op 11 januari 2010. Zie Internationaal Strafhof, 'Palestine', beschikbaar via <www.icc-cpi.int/Menu/ICC/Structure+of+the+Court/Office+of+the+Prosecutor/Comm+and+Ref/Palestine/> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010).

91 Artikel 15 (2) van het Statuut van Rome; Regels 104 en 105 van de *Rules of Procedure and Evidence*.

92 Zie hierover W. Burke-White, 'Implementing a Policy of Positive Complementarity in the Rome System of Justice', *Criminal Law Forum* 2008, p. 61 [hierna: Burke-White, Implementing]; C. Hall, 'Developing and Implementing an Effective Positive Complementarity Prosecution Strategy', in: C. Stahn en G. Sluiter, *The emerging practice of the International Criminal Court*, Leiden: Brill, 2009, p. 220 e.v. [hierna: Hall, Developing].

Ondanks dat sluitend bewijs vooralsnog ontbreekt, lijkt het erop dat het voorlopige onderzoek in Afghanistan heeft bijgedragen aan de daaropvolgende precisering van het luchtaanvalbeleid van de NAVO, en in het bijzonder de Verenigde Staten.⁹³ De Verenigde Staten lijken ook het belang van interne mechanismes van opsporing en vervolging opnieuw te hebben bevestigd,⁹⁴ wat er aan kan hebben bijgedragen dat in april 2010 een militair onderzoek is gestart naar burgerdoden waarvan beweerd werd dat zij door speciale eenheden (special forces) van de VS zouden zijn veroorzaakt.⁹⁵

Op haar beurt werd het voorlopige onderzoek in Irak, dat werd geopend na de ontvangst van verschillende individuele communicaties vanaf 2003, gesloten vanwege de procedures die in het Verenigd Koninkrijk werden gestart naar de oorlogsmisdrijven waarbij Engelse staatsburgers betrokken zouden zijn geweest.⁹⁶

Voorts lijkt het voorlopige onderzoek in Kenia de boodschap van voormalig VN Secretaris-Generaal Kofi Annan, die de Keniaanse autoriteiten waarschuwde dat er geen straffeloosheid voor betrokkenen bij internationale misdrijven zal zijn, te versterken.⁹⁷ Wanneer een voorlopig onderzoek onsuccesvol is in het stimuleren van nationale autoriteiten, kan de onderzoeks-fase⁹⁸ een nuttig mechanisme zijn om het preventieve mandaat van het

93 D. Schwammenthal, 'Prosecuting American War Crimes', *The Wall Street Journal*, Den Haag, 26 november 2009, 'Opinion Europe'. Zie ook D. Filkins, 'U.S. Tightens Airstrike Policy in Afghanistan', *The New York Times*, 21 juni 2009, Asia Pacific.

94 Zie E. Barbour en M.C. Weed, 'The International Criminal Court (ICC): Jurisdiction, Extradition, and U.S. Policy', *Congressional Research Service* (16 maart 2010), <assets.openers.com/rpts/R41116_20100316.pdf> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010), p. 15.

95 Zie L. King, 'Inquiry puts Spotlight on U.S. Special Forces in Afghanistan', *The Los Angeles Times*, Los Angeles, 9 april 2010, waarin wordt verwezen naar het high profile onderzoek in april 2010 naar burgerdoden veroorzaakt door special forces die, tot dat moment, grotendeels uit de publiciteit werden gehouden door het leger van de Verenigde Staten.

96 Zie *Office of the Prosecutor*, 'OTP Response to communications received concerning Iraq' (9 februari 2010), <www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/04D143C8-19FB-466C-AB774CDB2FDEBEF7/143682/OTP_letter_to_senders_re_Iraq_9_February_2006.pdf> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010), p. 9.

97 Zie het onderzoek van C. Bjork en J. Goebertus, 'Parallel Paths and Unintended Consequences: The Role of Civil Society and the ICC in Rule of Law Strengthening in Kenya', beschikbaar via <works.bepress.com/christine_bjork/1/> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010). Zie ook de persverklaring van de Kofi Annan Stichting, met als titel: 'Remarks by Kofi Annan on Conclusion of the Visit to Kenya, 2-8 December 2009', beschikbaar via <kofiannanfoundation.org/newsroom/press/2009/12/remarks-he-kofi-annan-conclusion-visit-to-kenya-au-panel-eminent-african> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010). Dit neemt niet weg dat er meer empirisch onderzoek nodig is om met zekerheid uitspraken te kunnen doen over de invloed van voorlopig onderzoek door het Internationaal Strafhof.

98 In deze gevallen kan een kwalitatief onderzoek naar de *gravity threshold* nog steeds de aanvang van een onderzoek rechtvaardigen in situaties waarin internationale misdrijven nog niet zijn gepleegd, of waarin een begin van aanvang is gemaakt. Voor een definitie van een kwalitatief onderzoek naar de *gravity threshold*, zie *Prosecutor v. Abu Garda* (Decision on the Confirmation of Charges) ICC-02/05-02/09 PTC I (8 februari 2010), overwegingen 31-33; *Situation in the Republic of Kenya* (Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Kenya) ICC-01/09 PTC II (31 maart 2010), overweging 62.

Internationaal Strafhof te vervullen. De Aanklager kan dan immers gebruik maken van dwangmaatregelen⁹⁹ en van allerlei vormen van samenwerking met de lidstaten.

Artikel 53 van het Statuut van het Internationaal Strafhof geeft de Aanklager de bevoegdheid om een onderzoek te sluiten indien hij tot de slotsom komt dat er niet voldoende grondslag bestaat voor een vervolging. Deze maatstaf bestaat uit dezelfde criteria die gelden voor een voorlopig onderzoek.¹⁰⁰ Dientengevolge kan de Aanklager een onderzoek sluiten indien dit ertoe heeft geleid dat aarzelende autoriteiten betekenisvolle stappen hebben gezet om de uitvoering van internationale misdrijven (daadwerkelijk) te voorkomen.¹⁰¹

IV Tijdsige interventie door het Internationaal Strafhof indien internationale misdrijven al plaatsvinden

De tijdsige interventie door het Internationaal Strafhof kan ook uitgevoerd worden in situaties waarin al internationale misdrijven worden gepleegd. Het doel in deze situaties is om het plegen van deze internationale misdrijven te beëindigen. Bovendien kan het afzien van toekomstige misdaden niet de aansprakelijkheid voor reeds gepleegde misdaden aantasten. Voorlopige onderzoeken kunnen daarom alleen door de Aanklager worden gestopt op gronden die verband houden met ontvankelijkheid of een goede rechtsbedeling. In deze context gaat het erom nationale autoriteiten te bewegen om het begaan van internationale misdrijven te stoppen¹⁰² alsmede (i) hen aan te sporen tot en hen bij te staan bij het vervullen van hun verplichting om reeds gepleegde internationale misdrijven te onderzoeken en te vervolgen (positieve complementariteit),¹⁰³ en (ii) de verantwoordelijkheid om de misdrijven af te doen te delen met het Internationaal Strafhof. Dit vooral in gevallen waarin sprake is van een substantieel capaciteitstekort (coöperatieve comple-

99 Zie artikelen 54-57 van het Statuut van Rome.

100 Vergelijk artikel 53 (2) van het Statuut van Rome met artikel 53 (1) van het Statuut van Rome en Regel 48 van de *Rules of Procedure and Evidence*.

101 Bovendien kan de Aanklager, volgens artikel 19 lid 11 van het Statuut van het Internationaal Strafhof, beslissen om het onderzoek op te schorten en toezicht te houden op de ontwikkelingen op nationaal niveau voordat hij het onderzoek formeel sluit.

102 Voor een belangrijk gedeelte lijkt de *Appeals Chamber* van het Internationaal Strafhof hier impliciet zowel een positieve als een coöperatieve complementariteit te hanteren. Zie de beslissing van 22 juni 2009 in de *Katanga en Ngudjolo*-zaak. Zie verder *Prosecutor v Mr Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui* (Decision of the Presiding Judge of the Appeals Chamber in the appeal of Germain Katanga against the Decision of Trial Chamber II of 12 June 2009 on the Admissibility of the Case) ICC-01/04-01/07 OA 8 (10 juli 2009).

103 Zie Burke-White, *Implementing* (voetnoot 92), p. 61 en Hall, *Developing* (voetnoot 92), p. 220 e.v. Zie ook M.E. Cross en S. Williams, 'Recent Developments at the ICC: Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui: A Boost for Co-operative Complementarity?', *Human Rights Law Review* 2010, p. 339.

mentariteit).¹⁰⁴ Hieruit volgt dat het ondersteunen van staten bij het versterken van hun juridische systemen en het uitvoeren van nationale procedures een kernelement is van de tijdige interventie door het Internationaal Strafhof.

Zoals uiteengezet is door William Burke-White¹⁰⁵ en Christopher Hall¹⁰⁶ kan de Aanklager gebruikmaken van de hierboven genoemde maatregelen om dit mandaat uit te voeren gedurende zijn voorlopige onderzoek. De Aanklager kan in het bijzonder nationale actoren trainen in het afdoen van internationale misdrijven en hij kan hen begeleiden in het opzetten van veiligheidsprogramma's voor slachtoffers en getuigen en bij het opzetten van effectieve informatiesystemen. Ook kan hij toezicht houden en feedback geven op de ontwikkeling van nationale procedures. Tevens kan hij samenwerken met andere organen van het Internationaal Strafhof om de algemene effectiviteit van preventieve inspanningen te vergroten.

Benadrukt moet worden dat ondanks de internationale samenwerking met andere belanghebbenden, de nationale autoriteiten van ontvangende staten een sterke voorkeur lijken te hebben voor advies van en begeleiding door functionarissen van het Internationaal Strafhof. Omdat nationale autoriteiten zich er bewust van zijn dat hun inspanningen om internationale misdrijven te voorkomen, beoordeeld zullen worden door het Internationaal Strafhof, worden het advies en de begeleiding van het Internationaal Strafhof als uiterst belangrijk beschouwd voor het succes van die inspanningen. Als gevolg daarvan is het potentieel van het Internationaal Strafhof om door middel van tijdige interventie de rechtsstaat en beginselen van goed bestuur te versterken erg groot.¹⁰⁷ Het voorlopige onderzoek in Colombia geeft enige indicaties van dit potentieel.

104 A. Cassese e.a., 'The Rome Statute: A Tentative Assessment', in: A. Cassese e.a. (red.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Oxford: OUP, 2002, p. 1906; Kress, "'Self-Referrals" and "Waivers of Complementarity": Some Considerations in Law and Policy', *Journal of International Criminal Justice* 2004, p. 947-948; en F. Gioia, 'State Sovereignty, Jurisdiction, and "Modern" International Law: The Principle of Complementarity in the International Criminal Court', *Leiden Journal of International Law* 2006 1095, p. 1115.

105 Burke-White, Implementing (voetnoot 92), p. 61.

106 Hall, Developing (voetnoot 92), p. 220 e.v.

107 Zie hierover ook: W. Burke-White, 'Complementarity in Practice: The International Criminal Court as Part of a System of Multi-level Global Governance in the Democratic Republic of Congo', *Leiden Journal of International Law* 2005, p. 589-590. Op het herzieningscongres betreffende het Internationaal Strafhof is in juni 2010 door het *stocktaking bureau* een voorstel gedaan met betrekking tot het complementariteitsbeginsel. Het Secretariaat van de Vergadering van Staten die Partij zijn bij het Statuut zou de taak moeten krijgen om de informatieuitwisseling tussen het Hof, de staten die partij zijn, de staten die het Statuut hebben getekend, internationale organisaties, het maatschappelijk middenveld en andere betrokkenen te vergemakkelijken met als doel het versterken van de positie van nationale jurisdicties (Report of the Stocktaking Report on the Principle of Complementarity, 'Taking Stock of the Principle of Complementarity: Bridging the Impunity Gap' (18 maart 2010) ICC-ASP/8/51, overweging 54 (e)). Hoewel dit voorstel een eerste stap in de goede richting kan zijn, is het nog onvoldoende, gezien de mogelijkheden die er zijn om de rechtsstaat en behoorlijk bestuur te versterken in ontvangende staten door middel van tijdige interventie.

Pas in mei 2006 begonnen de onderzoeken naar de sinds 2003¹⁰⁸ gedemobiliseerde paramilitairen, toen het constitutionele hof het belangrijkste onderdeel van het demobilisatieproces handhaafde: ‘de Vrede en Rechtvaardigheidswet’.¹⁰⁹ Snel daarna maakte de Aanklager van het Internationaal Strafhof zijn voorlopige onderzoek bekend¹¹⁰ en in oktober 2007 en augustus 2008 bracht hij twee persoonlijke bezoeken aan Colombia.¹¹¹

Sindsdien heeft het Hooggerechtshof van Colombia het belang onderstreept dat onderzoeken onder ‘de Vrede en Rechtvaardigheidswet’ zich concentreren op (i) het patroon van internationale misdrijven die gepleegd zijn jegens de bevolking en (ii) de structuur, het lidmaatschap en de externe steun van de paramilitaire organisatie die de misdaden heeft begaan.¹¹² Dit heeft zijn weerslag gevonden in het zestien pagina’s tellende protocol voor het presenteren van bewijs, zoals uitgevaardigd op 23 augustus 2010 door de raadkamer van het Hof voor Vrede en Rechtvaardigheid in Bogota.

Bovendien voert het Colombiaanse Hooggerechtshof sinds het einde van 2007 onderzoeken uit en stelt het vervolgingen in naar één derde van de leden van het Colombiaanse parlement¹¹³ en negentien senatoren¹¹⁴ wegens mogelijke banden met paramilitaire groepen. Deze procedures, die gebaseerd zijn op bekentenissen van gedemobiliseerde paramilitaire leiders, hebben tot nu toe tot achttien veroordelingen geleid, vooral van leden van de politieke partij die de Colombiaanse regering in 2007 steunde. Deze bekentenissen hebben ook geleid tot het onderzoek naar honderd ambtenaren, lokale politici en leden van de gewapende macht en de politie in de lagere rechtbanken.¹¹⁵

Het staat vast dat slechts een handvol hooggeplaatste militairen en politieambtenaren onderworpen zijn aan een onderzoek, en dat de toepassing van ‘de Vrede en Rechtvaardigheidswet’ zich geconfronteerd ziet met

108 Het demobilisatieproces is het gevolg van het Akkoord van Santa Fé, dat op 15 juli 2003 werd ondertekend door de Colombiaanse regering en de zogenoemde *Autodefensas Unidas de Colombian* (AUC).

109 Zie de uitspraak van het Colombiaanse Constitutionele Hof van 18 mei 2006, C-370/ 2006. Zie ook J.E. Arvelo, ‘International Law and Conflict Resolution in Colombia: Balancing Peace and Justice in the Paramilitary Demobilization Process’, *Georgetown Journal of International Law* 2006, p. 411-476.

110 Zie Internationaal Strafhof, ‘Colombia’ <www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Structure+of+the+Court/Office+of+the+Prosecutor/Comm+and+Ref/Colombia> (laatstelijk geraadpleegd op 20 december 2010).

111 Idem.

112 Zie onder andere de hoger beroepszaken van de Strafkamer van het Colombiaanse Hooggerechtshof in de zaken (i) Wilson Salazar Carrascal (a.k.a. *el loro*), zaaknr. 31539 (31 juli 2009); en (ii) Gian Carlos Gutierrez Suarez (a.k.a. *el tuerto*), zaaknr. 32022 (21 september 2009).

113 Onderzoek is ingesteld tegen 46 van de 102 leden van de Senaat en tegen 39 van de 166 leden van de Kamer van Afgevaardigden. Zie de informatie die Verdad Abierta tot juli 2010 heeft verzameld die verwijst naar data die door de Rainbow Foundation beschikbaar is gesteld, <www.verdadabierta.com/reconstruyendo/1856-estadisticas>.

114 Idem.

115 Idem.

significante uitdagingen zoals (i) het gebrek aan openbaarheid van de selectiecriteria voor de gedemobiliseerde paramilitaire leden die onder die wet worden onderzocht, (ii) het lage aantal veroordelingen tot dusver; (iii) de uitlevering van veertien hooggeplaatste paramilitaire leiders aan de Verenigde Staten op grond van verdenking van drugshandel; (iv) het gebrek aan demobilisatie van guerrillaleden; (v) de nieuwe toename in het gebruik van geweld, onder andere aangespoord door gewapende groepen bestaande uit vroegere paramilitaire leden.¹¹⁶

Niettemin moet men bij het beoordelen van de bijdrage die de procedures voor internationale misdrijven in Colombia leveren aan het versterken van de rechtsstaat en het bevorderen van goed bestuur, rekening houden met het feit dat paramilitaire groepen en hun handlangers decennialang straffeloosheid genoten in Colombia.

Zoals de bezoeken van de Colombiaanse hoofdaanklager en een grote delegatie van het Colombiaanse Hooggerechtshof aan het Internationaal Strafhof in 2010 ons hebben laten zien, lijkt het voorlopige onderzoek van de Aanklager bij te dragen aan de nieuwe situatie in Colombia. Toch is het moeilijk om die invloed op de nationale Colombiaanse autoriteiten te meten, aangezien er verschillende andere factoren zijn die ook bijdragen, zoals: (i) de voorwaarden die het Amerikaanse Congres heeft gesteld voor Amerikaanse militaire hulp en gunstige handelsvoorwaarden voor Colombia;¹¹⁷ en (ii) de veroordelingen van het Inter-Amerikaans Hof voor de Mensenrechten

116 Zie voor een algemene analyse van het proces aangaande vrede en rechtvaardigheid: K. Ambos, *Procedimiento de La Ley de Justicia y Paz (Ley de 2005) y Derecho Penal Internacional*, Bogotá: GTZ, Universidad de Göttingen, 2010; Comisión Colombiana de Juristas, *Anotaciones sobre la Ley de Justicia y Paz: Una Mirada desde los Derechos de las Víctimas*, Bogotá, Comisión Colombiana de Juristas, 2007. Zie ook de recente publicatie van professor Kai Ambos, die hij geschreven heeft in de context van het rondetafelgesprek in Den Haag met non-gouvernementele organisaties over de situatie in Colombia, georganiseerd door het Internationaal Strafhof op 19 en 20 oktober 2010: K. Ambos, F. Huber, 'The Colombian Peace Process and the Principle of Complementarity of the International Criminal Court: Is there sufficient willingness and ability on the part of the Colombian authorities or should the Prosecutor open an investigation now?', 5 januari 2011, <www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/2770C2C8-309A-408E-A41B-0E69F098F421/282850/civill.pdf>.

117 De definitieve verklaring van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende de Colombiaanse strijdkrachten en de door de Verenigde Staten gestelde voorwaarden over de eerbiediging van de mensenrechten, vond plaats op 9 september 2010. Zie hierover: United States Embassy in Bogotá, 'Resolución y Certificación del Gobierno Colombiano y de las Fuerzas Armadas con respect a los Condicionamientos en Derechos Humanos' (15 september 2010) <spanish.bogota.usembassy.gov/pr_117_15092010.html>. Het rapport van de Amerikaanse 'State Department' kan ook gevonden worden op de website van de 'Colombian Commission of Jurists'. Het rapport onderzoekt tot in detail of de Colombiaanse strijdkrachten zich in 2009 hebben gedragen conform de mensenrechtenvoorwaarden zoals die door de Amerikaanse Senaat zijn gesteld (US Department of State, 'Memorandum of Justification concerning Human Rights Conditions with respect to Assistance for the Colombian Armed Forces' (september 2010) <www.coljuristas.org/LinkClick.aspx?fileticket=ksYH5X9Cvy0%3d&tabid=160&language=es-CO>).

vanwege paramilitair geweld.¹¹⁸ In deze context zal een verdere coördinatie van tijdige interventie door het Internationaal Strafhof en deze andere actoren de effectiviteit van maatregelen die conform/ingevolge de notie van verantwoordelijkheid om te beschermen door de internationale gemeenschap zijn opgelegd, vergroten.

In dit opzicht moet opgemerkt worden dat de behoefte tot verdere coördinatie tussen de Verenigde Naties en het Internationaal Strafhof bijzonder dringend is,¹¹⁹ vooral in het licht van zowel hun wederzijdse erkenning als hun inzet om samen te werken,¹²⁰ als de bestaande waarborgen tegen bemoeienis van het Internationaal Strafhof met de rol van de Veiligheidsraad.¹²¹

118 Zie de uitspraken van het Inter-Amerikaans Hof voor Mensenrechten in de zaak *19 Comerciantes v. Colombia*, Serie C, 93 (5 juli 2004); de zaak aangaande de slachting bij Mapiripán v. Colombia, Serie C, 122 (15 september 2005); de zaak aangaande de slachting bij Pueblo Bello v. Colombia, Serie C, 140 (31 januari 2006); zaak aangaande de slachting bij Ituango, Serie C, 148 (1 juli 2006); en de zaak Manuel Cepeda Vargas v. Colombia, Serie C, 213 (26 mei 2010).

119 A. Cassese, 'Is the ICC Still Having Teething Problems', *Journal of International Criminal Justice* 2006, p. 436. Zie ook N. Jain, 'A Separate Law for Peacekeepers: The Clash between the Security Council and the International Criminal Court', *European Journal of International Law* 2005, p. 239-254.

120 Overwegingen 7 en 9 van de Preambule van het Statuut van het Internationaal Strafhof bevestigen de doelen en de beginselen van het Handvest van de Verenigde Naties en benadrukken de wil van de lidstaten om het Internationaal Strafhof op te richten in overeenstemming met het VN-systeem. Bovendien staat artikel 87 (7) van het Statuut het Internationaal Strafhof toe om een geconstateerd gebrek aan medewerking van staten ter overweging naar de VN Veiligheidsraad te sturen. Andere bepalingen, zoals artikel 87 (6) van het Statuut van het Internationaal Strafhof, bepalen dat het Internationaal Strafhof bevoegd is elke intergouvernementele organisatie te verzoeken informatie of documenten te verstrekken, en om andere vormen van samenwerking en rechtshulp te verzoeken die worden overeengekomen met een dergelijke organisatie en in overeenstemming zijn met haar bevoegdheid of mandaat. Bovendien bepaalt artikel 115 van het Statuut van Rome dat de kosten van het Hof en de Vergadering van Staten die Partij zijn gefinancierd kunnen worden door 'fondsen verschaft door de Verenigde Naties, afhankelijk van de goedkeuring van de Algemene Vergadering, in het bijzonder met betrekking tot de kosten die zijn gemaakt ten gevolge van aangiften door de Veiligheidsraad.' Op haar beurt is de 'Negotiated Relationship Agreement between the ICC and the United Nations' (vastgesteld ingevolge artikel 2 van het Statuut van het Internationaal Strafhof) gebaseerd op wederzijdse erkenning tussen de VN en het Internationaal Strafhof en op een belofte tot samenwerking. In de preambule bij deze overeenkomst wordt 'the important role assigned to the International Criminal Court in dealing with the most serious crimes of concern to the international community as a whole [...] and which threaten the peace, security and well-being of the world' benadrukt. De genoemde overeenkomst weidt, op basis van een algemene verplichting van wederzijdse erkenning, coördinatie en overleg zoals neergelegd in artikel 3, uit over de modaliteiten van samenwerking tussen de twee organisaties zoals de wijzigingen door de VN Veiligheidsraad (artikel 17(1) van de Negotiated Relationship Agreement), de verzoeken door de VN Veiligheidsraad tot schorsing van onderzoeken en vervolgingen door het Internationaal Strafhof, (artikel 17(2) van de Negotiated Relationship Agreement), de samenwerking door de VN Veiligheidsraad onder voorwaarde van vertrouwelijkheid (artikel 18(3) van de Negotiated Relationship Agreement), en samenwerking door de VN Veiligheidsraad met de Aanklager van het Internationaal Strafhof in het kader van voorlopig onderzoek (artikel 18(2) van de Negotiated Relationship Agreement).

121 De artikelen 12, 13 en 16 van het Statuut van het Internationaal Strafhof stellen de VN Veiligheidsraad in staat om alle situaties die zich na 1 juli 2002 hebben voorgedaan bij het Internationaal Strafhof aan te geven zonder beperking van jurisdictie, en om het Internationaal Strafhof te verzoeken onderzoek of vervolging op te schorten voor een periode van 12 maanden. Bovendien

V Conclusie

Het preventieve mandaat van het Internationaal Strafhof is een belangrijk middel om de verantwoordelijkheid die de internationale gemeenschap heeft conform de notie van verantwoordelijkheid om te beschermen, te vervullen. Tot nu toe heeft de focus vooral gelegen op inspanningen van het Internationaal Strafhof ten behoeve van generale preventie door straffeloosheid uit te bannen voor reeds gepleegde internationale misdrijven. Toch is de bijdrage die het Internationaal Strafhof kan leveren aan het voorkomen van toekomstige internationale misdrijven door middel van tijdige interventie, in potentie nog groter.

Om dit potentieel te verwezenlijken moet de preventieve rol van het Internationaal Strafhof door middel van tijdige interventies worden erkend door de verschillende organen van het Hof. Ook is vereist dat de lidstaten deze rol erkennen, zodat zij de nodige middelen beschikbaar zullen stellen en strafrechtelijke aansprakelijkheid vestigen voor het plannen en voorbereiden van alle internationale misdrijven. Als aan deze premissen is voldaan zal verdere coördinatie tussen het Internationaal Strafhof, de Verenigde Naties en andere belanghebbenden het preventieve effect van hun tijdige interventie bevorderen. Wat uiteindelijk van belang is, is of het Internationaal Strafhof één van de verschillende mechanismes blijft voor het vestigen van aansprakelijkheid met een beperkt generaal preventief mandaat, of dat het in plaats daarvan zijn potentieel verwezenlijkt om door middel van tijdige interventie internationale misdrijven te voorkomen, de rechtsstaat te versterken en behoorlijk bestuur te bevorderen.

Dankwoord

Graag bedank ik de Rector Magnificus en de Raad van Bestuur van de Universiteit Utrecht voor mijn benoeming als hoogleraar international straf(proces)recht. Mijn dank gaat ook uit naar het bestuur van de faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie, en in het bijzonder naar het departement Rechtsgeleerdheid voor het vertrouwen dat in mij gesteld is door mijn

heeft de Vergadering van Staten die Partij zijn onlangs tijdens het eerste Herzieningscongres unaniem besloten dat het Internationaal Strafhof zijn jurisdictie over het misdrijf agressie slechts zal uitoefenen nadat het heeft geverifieerd of de VN Veiligheidsraad een daad van agressie van de betreffende staat heeft vastgesteld. Zonder een dergelijke verklaring kan het Internationaal Strafhof haar handelingen slechts voortzetten indien het handelt op basis van een verwijzing door een lidstaat of een individuele communicatie, en indien de plenaire vergadering van de 'Pre-Trial Division' hiertoe toestemming geeft (zie Annex I to Resolution RC/Res.6 (11 juni 2010) getiteld 'Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Agression', artikel 15 bis, lid 6).

benoeming te steunen. Ik zal mijn uiterste best te doen om aan deze verwachtingen te voldoen.

Graag bedank ik ook het Willem Pompe Instituut, het Internationaal Strafhof en het ICTY. In het bijzonder bedank ik graag Sylvia Steiner, al bijna een decennium mijn baas en goede vriendin. Ik zal haar nooit vergeten.

Graag betuig ik mijn erkentelijkheid aan ambassadeur Juan Antonio Yañez-Barnuevo, professor Maria del Carmen Calvo, William Fenrick en Pieter Kruger voor het vertrouwen in mij tien jaar geleden, toen niemand vertrouwen in mij had. Ook betuig ik graag van mijn dankbaarheid jegens mijn collega's hier in Utrecht, die hun vertrouwen hebben gesteld in een jonge Spaanse professor met een 'piratenaccent'; John, Ige, Stijn, François, Dina, Chrisje, Annemarieke, Leo, Eric, Diana, Enrique, Jill en Dessy – heel erg bedankt.

A mis padres Valentín y Mercedes quiero agradecerles el amor y el apoyo desinteresado que siempre me han ofrecido desde el día en que, gracias a ellos, vi la luz por primera vez. Ellos son, sin duda, los verdaderos responsables de aquello que soy hoy.

Ook bedank ik graag mijn zusters Laura en Ana, die gisteren vanuit Spanje zijn gereisd om hier vandaag bij te kunnen zijn. In het bijzonder ben ik Laura veel dank verschuldigd voor haar loyaliteit in de moeilijkste tijden en aan mijn andere broers en zusters, Pablo José en Elena, die hier vandaag helaas niet bij kunnen zijn. Ik wens hen geluk en blijdschap toe.

Graag bedank ik Gordon Brandt, voor zijn onschatbare hulp in het voorbereiden van deze presentatie, en Sonia, Edwin, Julian, Ana Maria, Alejandro, Romina, Julieta, Teresa en Salvador, die mij altijd gesteund hebben, ook in de moeilijkste situaties. In het bijzonder nog enkele woorden van hoop en steun voor Sonia, die momenteel ernstige, maar niet onoverwinnelijke, gezondheidsproblemen heeft.

En natuurlijk bedank ik ook nog graag Paola, die de afgelopen anderhalf jaar dagelijks heeft moeten lijden als gevolg van de totstandkoming van deze rede, en dankzij wie ik weer in de liefde ben gaan geloven. Ik heb maar twee woorden voor haar: 'Te quiero'.

Tot slot wil ik aan iedereen die hier op deze onvergetelijke dag aanwezig is mijn meest oprechte dank betuigen voor uw aanwezigheid.

Daarmee sluit ik deze rede af door, naar het advies van Gerda Blok en Carin Schnitger, te zeggen 'Ik heb gezegd'.

POMPE REEKS

1. *Facetten van economisch strafrecht*, prof. jhr. mr. M. Wladimiroff (red.), 1990
2. *Buiten de muren*, dr. mr. M. Moerings en mr. G. ter Haar (red.), 1990
3. *De sociale constructie van fraude*, dr. C.H. Brants en dr. K.L.K. Brants, 1991
4. *Om de persoon van de dader*, dr. J.A. Janse de Jonge, 1991
5. *Ziek of schuldig?*, drs. F. Koenraadt (red.), 1991
6. *In de bisnis*, Sari van der Poel, 1991
7. *Strafrechtelijke handhaving van gemeenschapsrecht*, mr. R.M.A. Guldenmund, 1992
8. *Homoseksualiteit en recht*, dr. mr. M. Moerings en mr. A. Mattijssen (red.), 1992
9. *Met schuld beladen*, dr. J.A. Janse de Jonge en prof. mr. C. Kelk (red.), 1992
10. *Binnen de steen van dit bestaan*, J.A. Janse de Jonge, M. Moerings en A. van Vliet (red.), 1993
11. *Strafrecht en milieu*, dr. Th.J.B. Buiting, 1993
12. *Latijnsamerikaanse drugkoeriersters in detentie: ezels of zondebokken?*, Janine Jansen, 1994
13. *De overdracht van de tenuitvoerlegging van strafvonnissen*, D.J.M.W. Paridaens, 1994
14. *Hoe punitief is Nederland?*, dr. mr. M. Moerings (eindred.), 1994
15. *Buitenlandse getuigen in strafzaken*, André Klip, 1994
16. *De menselijke verantwoordelijkheid in het strafrecht*, prof. mr. C. Kelk, 1994
17. *De naam van het feit*, C.M. Pelsler, 1995
18. *Allah, Satan en het recht*, Yücel Yeşilgöz, 1995
19. *Een schijn van kans*, M. Gras, F. Bovenkerk, K. Gorter, P. Kruiswijk en D. Ramsoedt, 1996
20. *Er is meer*, C.H. Brants, C. Kelk en M. Moerings (red.), 1996
21. *Ouderdoding als ultiem delict*, F. Koenraadt, 1996
22. *Bedreigde getuigen in het strafproces*, Annemarieke Beijer, 1997
23. *Politie en criminaliteit van Marokkaanse jongens*, Rosan Coppes, Flora de Groot en Alex Sheerazi, 1997
24. *Locus delicti en rechtsmacht*, H.D. Wolswijk, 1998
25. *Voorwaarden voor strafbaarstelling van vrouwenhandel*, RoelofHaveman, 1998
26. *Met recht behoorlijk ingesloten*, Anje Brouwer, 1998
27. *Over levende gedachten*, C.H. Brants, 1999
28. *Morele kwesties in het strafrecht*, M. Moerings, C.M. Pelsler en C.H. Brants (red.), 1999
29. *Eerlijke berechting en bijzonder straf(proces)recht*, P.J. Baauw, 1999
30. *Decentraal bestuur vervolgbaar?*, J.A.E. van der Jagt, 2000
31. *Recht voor commuun gestraften*, Miranda Boone, 2000
32. *Misdaadvermogen en internationaal strafrecht*, Roan Lamp, 2000
33. *Nederlands detentierecht*, prof. mr. C. Kelk, 2000
34. *De Wet Terwee*, Renée Kool en Martin Moerings, 2001
35. *De Penitentiaire Beginselenwet in werking*, M. Boone en G. de Jonge (red.), 2001
36. *Opsporing van oorlogsmisdrijven*, A. Beijer, A.H. Klip, M.A. Oomen en A.M.J. van der Spek, 2002
37. *Recht op schrift*, dr. Renée Kool, prof. dr. Martin Moerings en Willem Zandbergen, 2002

38. *Herstelrecht in jeugdstrafzaken*, Ytje Minke Hokwerda, 2004
39. *Voor wat hoort wat: plea bargaining in het strafrecht*, Chrisje Brants en Bart Stapert, 2004
40. *Het psychisch onvermogen terecht te staan*, Peter Bal en Frans Koenraadt, 2004
41. *Discretie in het strafrecht*, M. Boone, R.S.B. Kool, C.M. Pelsers en T. Boekhout van Solinge (red.), 2004
42. *Dealing with Drugs in Europe*, Tim Boekhout van Solinge, 2004
43. *Voor de vorm*, A.A. Franken, 2004
44. *Detentie en culturele diversiteit*, Marieke Post, 2005
45. *Multiculturaliteit en verdediging in strafzaken*, Mirjam Siesling, 2006
46. *Strafbare discriminatie*, Chrisje Brants, Renée Kool en Allard Ringnalda, 2007
47. *Externe openbaarheid in het strafproces*, Leonie van Lent, 2008
48. *De centrale positie van grensgevallen*, Frans Koenraadt, 2008
49. *Strafrecht binnen menselijke proporties*, Constantijn Kelk, 2008
50. *Constante waarden*, A.A. Franken, M. de Langen en M. Moerings (red.), 2008
51. *Meningen van gedetineerden – vijftig jaar later*, M. Moerings, M. Boone en A.A. Franken, 2008
52. *Gedachten van Willem Pompe over de mens in het strafrecht*, 2008
53. *De tenuitvoerlegging van sancties: maatwerk door de rechter?* M. Boone, A. Beijer, A.A. Franken en C. Kelk, 2009
54. *Strafrechtelijke causaliteit*, F.G.H. Kristen, 2009
55. *Vrijheid en verlangen*, F. Koenraadt en I. Weijers (red.), 2009
56. *Diverse kwesties*, Chrisje Brants en Sari van der Poel (red.), 2009
57. *Etniciteit, criminaliteit en het strafrecht*, Frank Bovenkerk, 2009
58. *Prudentie en evidentie*, Antoine Mooij, 2009
59. *Balanceren met recht*, D. van der Hoeven, K. Eppink, F. Koenraadt en M. Boone, 2009
60. *Daad-Schuld*, Ferry de Jong, 2009
61. *De aantrekkingskracht van 'gevaarlijke' mannen*, Marion van San, 2010
62. *Maffia, diamanten en Mozart*, Dina Siegel, 2010
63. *Subjectiviteit in strafrecht en psychiatrie*, Frans Koenraadt (red.), 2010
64. *Het verlov van de ter beschikking gestelde*, F. Koenraadt, Ph.M. Langbroek, J. Tigchelaar en E.G. van der Velde, 2010
65. *Bijzonder strafrecht*, F.G.H. Kristen, R.M.I. Lamp, J.M.W. Lindeman en M.J.J.P. Luchtman, 2011
66. *Papieren werkelijkheid*, Petra van Kampen, 2011
67. *Homo ludens en humaan strafrecht*, Frans Koenraadt en Ria Wolleswinkel (red.), 2011
68. *De rol van het Internationaal Strafhof in het voorkomen van internationale misdrijven door middel van tijdige interventie*, Hector Olásolo, 2011

De delen 1-37 zijn verschenen bij Gouda Quint / Kluwer Juridische uitgevers, Deventer. Vanaf deel 38 verschijnt de Pompe-reeks bij Boom Lemma uitgevers, Den Haag. Bestellingen: Boom distributiecentrum, Postbus 400, 7940 AK Meppel, tel. 0522-237555, fax 0522-253864, e-mail: budh@boomdistributiecentrum.nl.